

УДК 159.923:37.048.4

Сенсожиттєві орієнтації у студентів технічних ВНЗ, які ухвалюють кар'єрне рішення
Штученко І.Є.

В данной статье рассмотрены основные подходы в отечественной и зарубежной психологии, связанные с проблемой смысла жизни применительно к профессиональной сфере. Проанализированы результаты исследований смысложизненных ориентаций студентов технических вузов и их влияние на принятие карьерного решения в процессе обучения в ВУЗе. В группах испытуемых с разной карьерной направленностью выявлены значимые отличия между характеристиками основополагающих жизненных ориентаций: цели в жизни, процесс и результативность, локус контроль жизни.

Ключевые слова: смысл жизни, смысложизненные ориентации, карьерное решение.

В даній статті розглянуто основні підходи у вітчизняній і зарубіжній психології, пов'язані з проблемою сенсу життя стосовно професійної сфери. Проаналізовано результати досліджень сенсожиттєвих орієнтацій студентів технічних ВНЗ та їх вплив на ухвалення кар'єрного рішення в процесі навчання у ВНЗ. У групах досліджуваних із різним кар'єрним спрямуванням виявлено значні відмінності між характеристиками основоположних життєвих орієнтацій: цілі в житті, процес та результативність, локус контролю життя.

Ключові слова: сенс життя, сенсожиттєві орієнтації, кар'єрне рішення.

The article deals with the main approaches of home and foreign psychology, connected with the problem of the meaning of life as applied to the professional sphere. The results of the investigations of the meaning-of-life orientation displayed by the students from higher technical educational institutions and their influence on making decisions as to the students' career while their studying at institutes of higher education have been analysed. Significant differences between the characteristics of the basic orientations have been revealed in the groups, tested according to different career trends, purposes of life, process and efficacy, locus of life control.

Key words: meaning of life, meaning-of-life orientations, making decisions as to career.

Постановка проблеми й актуальність дослідження. Сучасне суспільство зацікавлене в тому, щоб допомогти людині розвивати свій потенціал. Успішність особистісного розвитку тісно пов'язана з осмисленням життя. Нині інтерес до проблеми сенсу життя зростає, що пов'язано з кардинальними змінами суспільства. Юність – відповідальний період формування особистості, який включає усвідомлення сенсу життя та її цілей, період активного пошуку оптимального сенсу життя, період становлення людини як професіонала. Виявлення своїх здібностей та пошук сфери професійної діяльності, в якій особистість зможе себе найбільш ефективно реалізувати – найбільш важлива задача цього періоду життя. Молода людина, вступаючи до ВНЗ, не завжди усвідомлює ступінь вагомості свого вибору або її вибір значною мірою залежить від впливу чинників життєвої ситуації, в якій вона перебуває. «Студент вищого навчального закладу протягом 4-5 років вивчення суспільних наук може ні разу не почути слів «сенс життя»»[5, с.243-244].

Проблема сенсу життя в межах вітчизняних психологічних досліджень зустрічається в роботах Б. Г. Ананьєва, Л.І. Анциферової, Л.І. Божович, Б. С. Братусь, І.С. Кона, Д. О. Леонтьєва, В.Є. Чудновського; посеред зарубіжних психологів зайняла центральне місце в житті і творчості В. Франкла.

Усвідомлювати своє життя не як серію випадкових, розрізнених подій, а як цілісний процес, що має визначений напрямок, послідовність та сенс – одна з найважливіших потреб особистості в юнацькому віці. Вибір професійного майбутнього для молоді є основою самоствердження в суспільстві, одним із головних рішень у житті. Професійна кар'єра може йти за лінією спеціалізації (заглиблення в одну, обрану на початку професійного шляху лінію руху – горизонтальний тип кар'єри) або як посадове просування працівника службовими щаблями – вертикальний тип кар'єри. Після закінчення ВНЗ спеціаліст може розвиватися як у горизонтальному напрямку кар'єри, так і у вертикальному. Можливий також змішаний тип кар'єри (поєднання горизонтального та вертикального напрямку одночасно). Однак без достатньої підготовки в управлінській діяльності спеціаліст буде відчувати значні труднощі. Чим раніш людина усвідомить для себе можливість управлінської діяльності, тим краще вона буде до неї підготовлена. Отже, виявлення особистісних сенсожиттєвих орієнтацій у різних типах кар'єрної спрямованості в період навчання студентів у виші, вплив на формування таких орієнтацій, а також на ухвалення кар'єрного рішення є актуальною темою дослідження.

Мета статті: визначення особливості взаємозв'язку між основоположними життєвими орієнтаціями студентів технічних ВНЗ та кар'єрною спрямованістю.

Теоретичний аналіз досліджень із проблеми. У психології сенс життя вивчається переважно під кутом зору того, як саме і під впливом яких чинників відбувається формування сенсу життя в індивідуальному розвитку людини, а також як сформований сенс життя або його відсутність впливають на життєдіяльність та свідомість особистості.

Визнаючи сенс життя, неможливо його зводити до однієї якоїсь властивості: «бути особистістю», «бути моральним», «бути щасливим», «бути багатим» тощо. Сенс життя людини багатогранний.

Він включає в себе моральність, боротьбу з труднощами – природними, соціальними, людськими, досягнення щастя та відчуття задоволення від самого факту людського існування. Він вимагає від людини постійного розвитку та вдосконалення, здатності приносити добро іншим людям, розвитку справедливого суспільства, збереження та покращення навколишнього середовища.

Поняття сенсу з'явилося в психології на початку 20 сторіччя в роботах З. Фрейда, А. Адлера, К. Юнга. Нині існує безліч різноманітних підходів до проблеми сенсу життя. Одні розуміють під сенсом – інтегративну основу особистості, інші визначають сенс як об'єктивну реальність, що потребує розкриття, треті – як мотиваційну складову поведінки. Множинність визначень говорить про те, що за поняттям сенсу ховається складна, багатогранна сенсова реальність.

К. Обуховський зазначає, що розуміння сенсу життя є необхідною умовою нормального функціонування [7, с. 183].

З точки зору З. Фрейда та С. Фроммасенс людського життя – у прагненні до щастя, любові [10,11].

Ю. Б. Гіппенрейтер розглядає сенс життя як процес, спрямований на повну інтеграцію та координацію мотиваційної сфери особистості [4].

У теорії В. Франкла сенс життя розглядається як природжена мотиваційна тенденція, яка притаманна всім людям та яка є основним двигуном поведінки і розвитку особистості. Людина прагне віднайти сенс та відчуває фрустрацію або екзистенційний вакуум, якщо це прагнення залишається нереалізованим. Відсутність сенсу постає як причина багатьох психічних захворювань та різних видів девіантної поведінки [9].

Д. О. Леонтьєв показав, що сенс утворюється в результаті відображення суб'єктом відносин, наявних між ним і тим, на що його дії спрямовані як на свій безпосередній результат (мету). Саме відношення мотиву до мети, зазначає Д. О. Леонтьєв, породжує особистісний сенс; підкреслює при цьому, що сенсоутворююча функція в цьому відношенні належить мотиву. Виникаючи в діяльності, сенс стає одиницями людської свідомості, що її «утворюють» [6].

В.Є. Чудновський вважає, що проблема сенсу життя – це проблема усвідомлення людиною своїх здібностей, постановка реальних цілей. В.Є. Чудновський виділяє два вікові рубежі, коли питання про сенс життя людина ставить собі особливо часто: старість, коли вони звучать як «звіт» про прожиті життя, і молодість, коли все попереду і людина буде свої плани на майбутнє [12]. В.Є. Чудновський назвав цей період «зоною особливої чутливості», оскільки однією із особливостей юнацького віку є актуалізація прагнення «знайти себе» [3, с. 21].

Б. С. Братусь та С. Л. Рубінштейн говорять про сенс життя як про мотив, пов'язаний з досягненнями в соціальній сфері. Згідно з Б. С. Братусь набуття справжнього сенсу життя пов'язане з виходом за межі вузького «я», служінням суспільству, другим людям [1, с. 47]. Для С. Л. Рубінштейна сенс людського життя – бути джерелом світла та тепла для людей, бути перетворювачем життя, викорчувувати із нього всяку скверну та безперервно удосконалювати життя [8].

На думку Л. І. Анциферової, якщо сенсом життя стає професійна діяльність, то завдяки своїй «залученості» людина досягає в ній високої майстерності. У цьому випадку професійна діяльність стає основою життєвого самовизначення, засобом самоактуалізації особистості [1, с. 32]. Відбувається ніби зближення, з'єднання вимог професії та проявів індивідуальності. Ця взаємообумовленість, взаємодоповненість професійної діяльності та індивідуальності – вагомий чинник становлення оптимального сенсу життя.

Студентський вік – це сензитивний період для розвитку основних потенцій людини як особистості, в тому числі професійних. Власне в цей період більшість людей мають справу з вибором професії, кар'єри, намічають життєві цілі та починають їх здійснювати.

Прагнення зробити кар'єру – невід'ємне бажання людини, орієнтованої на реалізацію свого особистісного потенціалу. Тому для кожного важливо усвідомити свої кар'єрні орієнтації - певний сенс, який людина хоче реалізувати при виборі та побудові своєї кар'єри – і зрозуміти, чого вона бажає досягти в житті насправді. Це важливо і для того, щоб професійне самовизначення не виявилось помилковим, а його підсумки були продуктивними. Задоволення професійною діяльністю, залученість до неї стають джерелом самоповаги, необхідною умовою оптимального сенсу життя.

Таким чином, здійснений теоретичний аналіз матеріалу з цієї проблеми показав, що аспект сенсожиттєвих цілей майбутніх інженерів із різною кар'єрною спрямованістю залишається недостатньо дослідженим, що викликало потребу здійснити дослідження з метою визначення особливостей сенсожиттєвих цілей у майбутніх інженерів з різною кар'єрною спрямованістю.

Завдання нинішнього дослідження:

- визначити спрямованість кар'єрних орієнтацій у майбутніх інженерів;
- визначити та проаналізувати характеристики сенсожиттєвих орієнтацій у студентів технічних ВНЗ із різною кар'єрною спрямованістю
- визначити особливості взаємозв'язку між основоположними життєвими орієнтаціями студентів технічних ВНЗ та кар'єрною спрямованістю.

Для визначення сенсожиттєвих орієнтацій у студентів нами здійснено емпіричне дослідження. У дослідженні брали участь 271 студент (юнаки і дівчата у віці 18-20 років), які навчаються в НТУ «ХПІ» на факультетах «Комп'ютерно-інформаційні технології» та «Інженерно-фізичний».

Методи дослідження. Як діагностичні інструменти були використані такі методи:

- теоретичні: аналіз, узагальнення та систематизація наукових даних;
 - емпіричні: 1. Опитувальник «Якорі кар'єри» (Е. Шейна); 2. Тест сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва, що являє собою адаптовану версію тесту «Мета у житті» Дж. Крамбо та Л.Махолика (основа – концепція Віктора Франкла);
 - статистичні: метод середніх арифметичних, t – критерій Стьюдента.

Методика «Якорі кар'єри» призначена для виявлення спрямованості ціннісних орієнтацій у кар'єрі: професійна компетентність, менеджмент, автономія, стабільність, служіння, виклик, інтеграція стилів життя, підприємництво. За підсумками методики нами були визначені провідні кар'єрні орієнтації студентів – майбутніх інженерів.

За результатами методики Е. Шейна «Якорі кар'єри» усі досліджувані були поділені на 4 групи: 1) група осіб, у яких переважає спрямованість – «професійна компетентність» (П); 2) група осіб, у яких переважає спрямованість – «менеджмент» (М); 3) група осіб, у яких переважає два спрямування одночасно – «професійна компетентність» та «менеджмент» (П+М); 4) невизначена частина студентів (Н).

Тест СЖО включає в себе 5 чинників, які можна розглянути як складники сенсу життя особистості. Перші три категорії в таблиці співвідносяться з метою в житті (майбутнє), процесом (теперішнє) та результатом життя (минуле). Два інших чинники характеризують локус контролю, причому один з них характеризує загальне світоглядне переконання, що контроль можливий – локус контролю життя (керування життям), а інший відображає віру у власну здатність здійснювати такий контроль – локус контролю-Я (Я – хазяїн свого життя).

За результатами тесту були визначені характеристики сенсожиттєвих орієнтацій в усіх групах досліджуваних.

Отримані результати представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Середні показники сенсожиттєвих цілей у студентів ($\bar{X} \pm \sigma$)

	П (N= 48)	М (N= 97)	П+М (N= 75)	Н (N=51)
1.Цілі в житті	31,961±6,128	32,203±5,635	34,846±5,627	28,851±7,118
2.Процес життя	29,038±7,318	31,481±6,172	32,487±4,850	27,740±8,537
3.Результативність життя	25,577±5,330	26,282±4,701	27,092±3,954	24,518±5,726
4.Локус контролю-Я	20,730±3,736	21,703±3,928	22,512±3,977	19,185±4,624
5.Локус контролю-життя	31,846±5,057	31,592±6,419	33,128±5,888	29,444±6,040
6.Загальний ОЖ	101,692± 17,402	105,500± 14,970	108,923± 14,598	95,963± 19,659

Найвищі показники сенсожиттєвих орієнтацій спостерігаються у групі респондентів, у яких переважає дві спрямованості одночасно: «професійна компетентність» та «менеджмент» з усіх 5 чинників, що свідчить про наявність цілей на майбутнє, сприйняття процесу життя як емоційно насиченого і наповненого змістом, минуле – продуктивна частина життя, своєрідний трамплін для реалізації життєвих цілей. Минуле, теперішнє і майбутнє співіснують у цілісності, єдності та взаємодії. Ця частина досліджуваних відчуває спроможність впливати на важливі події у своєму житті, можливість керування ними, ці люди відчувають свою відповідальність за ці події і за те, як складається їхнє життя в цілому.

Друге місце за показниками сенсожиттєвих орієнтацій посіла група досліджуваних із спрямованістю «менеджмент», третє – із спрямованістю «професійна компетентність». Це свідчить про те, що досліджувані групи «менеджмент» відносно групи «професійна компетентність» мають більш прозорі цілі, їхнє сьогодення наповнене подіями, враженнями, переживаннями, що їх супроводжують. Вони більш урівноважені, емоційно стабільні; вважають, що важливі ситуації в житті є наслідком їхніх власних дій, якими вони можуть керувати.

Найменші показники виявлені в групі досліджуваних із невизначеною кар'єрною спрямованістю, що свідчить про відсутність у них необхідних цілей на майбутнє, невдоволеність своїм теперішнім життям як таким, що недостатньо насичено змістом. Респонденти цієї групи не відчувають себе достатньо спроможними контролювати своє життя, вільно ухвалювати рішення. Майбутньому приділяється мало уваги. Такий стан речей може пояснюватися певним страхом молоді перед його невизначеністю. Молодій людині важливо навчитись правильно сприймати час, керувати ним, відчувати його цінність, бо гармонійне сприйняття часу дає потужний енергетичний заряд життю.

На підставі здійсненого дослідження можна стверджувати, що сенсожиттєві цілі, які ставить перед собою особистість, впливають на кар'єрне рішення.

В таблиці 2 відображено оцінку достовірності відмінностей між групами досліджуваних (за t – критерієм Стьюдента).

Таблиця 2

Оцінка достовірності відмінностей між групами досліджуваних (за t – критерієм Стьюдента)

	t (М-П)	t (М-Н)	t (М-П+М)	t (П+М-Н)	t (П+М-П)	t (П-Н)
Загальний ОЖ	1,407	3,459***	1,506	4,402***	2,645**	1,616
Цілі в житті	0,213	3,312***	3,117**	5,446***	2,433*	2,425*
Процес життя	2,246*	3,275**	1,214	4,137***	3,207**	0,819
Результативність життя	0,818	1,982*	1,365	3,389***	2,074*	1,063
Локус контролю-Я	1,506	3,654***	2,248*	5,068***	3,196**	1,941
Локус контролю-життя	0,314	2,073*	1,725	3,579***	1,312	2,212*

Примітка: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$ – міра достовірності відмінностей за t – критерієм Стьюдента.

Між групами досліджуваних із переважанням двох спрямованостей одночасно – «професійна компетентність» та «менеджмент» – та групою з невизначеною кар'єрною спрямованістю визначені статистично значущі відмінності за всіма показниками характеристик сенсожиттєвих орієнтацій. Існують також значущі відмінності між групою досліджуваних зі спрямованістю «менеджмент» та групою з невизначеною кар'єрною спрямованістю за показниками «загальний ОЖ», «цілі в житті», «локус контролю-Я». Існують відмінності між іншими групами досліджуваних за деякими показниками характеристик сенсожиттєвих орієнтацій.

Таким чином, можна зробити такі висновки:

- поняття «сєнс життя» розглядається з різних точок зору: як розуміння та усвідомлення своїх можливостей, як мотиваційна складова для розвитку особистості; як потреба відчувати себе щасливим; як можливість перетворювати життя;
- виділено групи досліджуваних з різним провідним кар'єрним спрямуванням: «професійна компетентність», «менеджмент», «професійна компетентність» та «менеджмент» одночасно та невизначена частина досліджуваних;
- виявлено значні відмінності характеристик сенсожиттєвих цілей у студентів із різною кар'єрною спрямованістю: у респондентів, які належать до групи з перевагою двох спрямованостей одночасно – «професійна компетентність» та «менеджмент» – виявлені найвищі показники характеристик сенсожиттєвих орієнтацій, що свідчить про спрямованість на набуття професійної компетентності в обраній технічній професійній сфері, наявність цілей на майбутнє та здатність керування процесами життя; респонденти, в яких переважає спрямованість «менеджмент», мають більшу цілеспрямованість, стабільність ніж група досліджуваних із перевагою «професійна компетентність», респонденти, які належать до групи з невизначеною кар'єрною спрямованістю, мають найнижчі показники характеристик сенсожиттєвих орієнтацій, що свідчить про недостатній рівень необхідних цілей на майбутнє, вони відчують себе недостатньо спроможними контролювати своє життя.

Таким чином, група, що усвідомлює різноманітні можливості побудови кар'єри (професійної та управлінської одночасно), володіє більш вираженою загальною цілеспрямованістю та відчуттям контролю за життям. Інші групи досліджуваних («професійна компетентність», «менеджмент», невизначена частина) потребують психологічного коригування щодо усвідомлення власних сенсожиттєвих орієнтирів під час входження у професійне життя.

Вплив на механізми формування сенсожиттєвих орієнтацій особистості у період навчання у ВНЗ має велике значення для подальшого професійного становлення. Молоді люди не завжди можуть самостійно аналізувати особисті блокуючі чинники розвитку, саме тут необхідна психологічна допомога.

Подальшою перспективою є розроблення системи психологічного супроводу студентів у період навчання у ВНЗ: актуалізація сенсу життя, визначення кар'єрної спрямованості, усвідомлення та корекція кар'єрного рішення.

Література:

1. Анцыферова Л.И. Развитие личности и проблемы геронтопсихологии. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», издание 2-е, испр. и доп., 2006. - 512с.
2. Братусь Б.С. Аномалии личности. – М.: Мысль, 1988 – 301 с.
3. Вайзер Г.А., Чудновский В.Э. Смысл жизни и акме: 15 лет поиска / Г.А.Вайзер, В.Э.Чудновский.

- М.; Обнинск: ИГ-СОЦИН, 2010. – 72с.
4. Гиппенрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию. Курс лекций. – М.: ЧеРо, 2002. – 336 с.
 5. Коган Л. Н. Цель и смысл жизни человека / Л. Н. Коган. – Москва: Мысль, 1984. – 252 с.
 6. Леонтьев Д.А. Психология смысла. – М.: Смысл, 2003, 488 с.
 7. Обуховский К. Психология влечений человека. – М.: Прогресс, 1971. – 247с.
 8. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1976 – 416 с.
 9. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник: пер. с англ. и нем. / общ.ред. Л.Я.Грозмана, Д.А.Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 368с.
 10. Фромм Э. Иметь или быть. – М.: Прогресс, 1986
 11. Фрейд З. Недовольство в культуре // перевод А.М.Руткевича; М., 1974. URL: http://bookz.ru/authors/zigmund-freid/nedovol__330/1-nedovol__330.html (Дата обращения 9.10.2012)
 12. Чудновский В.Э. Становление личности и проблема смысла жизни : избранные труды / Чудновский В.Э. – Москва : МПСИ ; Воронеж : Модэк, 2006. – 768 с.

Literatura :

1. Antsy`ferova L.I. Rozvy`tokosoby`stositaprobemy`gerontopsy`khologiyi. – М.: Vy`d-vo «Insty`tutpsy`khologiyi RAN», vy`davny`tstvo 2-e, vy`pr. tadop., 2006. - 512s.
2. Bratus` B.S. Anomaliyiosoby`stosti. – М.: My`sl`, 1988 – 301 s.
3. Vajzer G.A., Chudnovs`ky`jV.Ye. Senszhy`ttyataakme: 15 rokovposhuku / G. A. Vajzer, V.Ye. Chudnovs`ky`j. – М.; Obninsk: IG-SOTSY`N, 2010. – 72s.
4. GippenrejterYu. B. Vvedennya v zagal`nupsy`khologiyu. Kurslektzij. – М.: CheRo, 2002. – 336 s.
5. Kogan L. M. Tsil`tasenzhy`ttyalyudy`ny` / L.N. Kogan. – Moskva: My`sl`, 1984. – 252 s.
6. Leont`yev D. O. Psy`khologiyasensu. – М.: Smy`sl, 2003, 488 s.
7. Obukhovs`ky`j K. Psy`khologiyavablennyalyudy`ny`. – М.: Progres, 1971. – 247s.
8. Rubinshtejn S. L. Problemy`zagal`noyipsy`khologiyi. – М.: Pedagogika, 1976 – 416 s.
9. Frankl V. Lyudy`na v poshukaxsensu: Zbirny`k: per. s angl. tanem. / zag. red. L. Ya. Grozmana, D. O. Leont`yeva. – М.: Progres, 1990. – 368s.
10. FrommYe. Maty`abobuty`. – М.: Progres, 1986
11. Frejd Z. Nezaovol`nist` u kul`turi // pereklad O. M. Rutkevycha; М., 1974. URL: http://bookz.ru/authors/zigmund-freid/nedovol__330/1-nedovol__330.html (Dataobrashcheny`ya 9.10.2012)
12. Chudnovs`ky`jV.Ye. Stavlennyaosoby`stositaprobemasensuzhy`ttya : vy`branitrudyy` / Chudnovs`ky`jV.Ye. – Moskva : MPSY` ; Voronezh : Modyek, 2006. – 768 s.